

УДК 347.122

Юрій Заїка,*докт. юрид. наук, професор,
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ***Володимир Скрипник,***канд. юрид. наук,
завідувач кафедри галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*

ІНФОРМАЦІЯ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті досліджуються питання особливості інформації як об'єкта цивільних прав, правова природа та характерні ознаки інформації. Також розглядаються різновиди інформації, особливості встановлення правового режиму інформації, місце інформації в системі об'єктів цивільних прав.

Ключові слова: об'єкти цивільних прав, інформація як об'єкт цивільних прав, фіксація інформації, види інформації, інформація з обмеженим доступом, місце інформації в системі цивільних прав.

Постановка проблеми. Інформація є важливим елементом життєдіяльності будь-якої людини, суспільства й держави в цілому. Побудова правової держави неможлива без належного визначення статусу інформації, її різновидів, правового режиму та ретельної регламентації порядку доступу до інформації, меж використання й захисту приватних і публічних інтересів під час порушення встановленого порядку її отримання та поширення. Правовідносини з інформацією регулюються нормами конституційного, кримінального, адміністративного, трудового й цивільного права, кожні з яких мають свої особливості та є ефективними й затребуваними за умов певної стабільності в законодавстві та сталої правозастосовної практики. Законодавець має створити належний правовий механізм регулювання інформаційних відносин у сфері речового й зобов'язального права, права інтелектуальної власності, відносин охорони й захисту прав та інтересів як носія інформації, так і особи, яка бажає отримати доступ до неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми поняття об'єктів цивільних прав, поняття, змісту й ознак інформації, її ролі в цивільному обороті, характеру та особливостей відносин, що виникають, способів захисту безпосередньо чи опосередковано досліджувались у працях О.В. Дзери, В.М. Коссака, О.В. Кохановської, Р.А. Май-

даніка, Н.М. Мироненко, Р.О. Стефанчука, О.А. Підопригори, Л.В. Федюк, С.І. Шимон, Р.Б. Шишки, О.С. Яворської, А.О. Кодинця, Є.В. Петрова та інших учених. Проте поза увагою залишається питання щодо місця інформації в системі цивільних прав.

Метою статті є з'ясування правової природи інформації, її правового режиму, виокремлення спеціальних ознак, що дають змогу розглядати її як особливий об'єкт цивільного обороту, та визначення місця інформації в системі об'єктів цивільних прав з урахуванням різновидів існуючої інформації, що зумовлено широким залученням інформації в цивільний оборот, визнанням її як самостійного об'єкта цивільних прав.

Виклад основного матеріалу. Теорія об'єктів цивільних прав традиційно вважається однією з найбільш складних у цивілістиці, оскільки існує безліч наукових позицій, думок, гіпотез щодо співвідношення понять «об'єкт цивільних прав», «об'єкт цивільних правовідносин», «об'єкт і предмет цивільних правовідносин».

Під об'єктами цивільних прав у доктрині цивільного права розуміють будь-які матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини. Часом учені звертають увагу на те, що «об'єкти цивільних прав» та «об'єкти правовідносин»

– поняття тотожні [21, с. 219], втілюються в певному майновому чи немайновому благо, яке має відповідний цивільно-правовий режим (завдяки якому виступає як цивільно-правова категорія) та владування яким становить охоронюваний законом інтерес особи [22, с. 50].

Відповідно до ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) об'єктом цивільних прав є інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага. Положення щодо оборотоздатності об'єктів цивільних прав законодавець поширює також на інформацію, яка як об'єкт цивільних прав може вільно відчужуватись або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вона не вилучена із цивільного обороту, не обмежена в обороті або не є невід'ємною від фізичної чи юридичної особи (ст. 178 ЦКУ).

Саме інформація, інформаційні відносини, інформаційні права відіграють нині найсуттєвішу роль у розвитку цивільстики [9, с. 58].

Інформацію як об'єкт цивільного права розглядають у таких проявах: як особисте немайнове благо в комплексі благ, наведених у ст. 201 та Книзі другій ЦКУ; як результат інтелектуальної діяльності, тобто як об'єкт виключно прав, урегульованих у ст. 199 ЦКУ; як інформаційний продукт, ресурс, документ, тобто об'єкт, який може бути інформаційним товаром і предметом будь-яких правочинів, з урахуванням особливостей та специфіки його як особливого об'єкта [7, с. 269].

У ст. 1 Закону України «Про інформацію» під інформацією розуміються будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях чи відображені в електронному вигляді [3].

Зазначимо, що більш змістовне поняття інформації наводилось у Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 3 березня 1998 р. У ст. 1 цього закону було надано визначення інформації як засобу прояву недобросовісної (несумлінної) конкуренції в підприємницькій діяльності: «Інформація – відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості» [2].

За своєю правовою природою інформація є подільною, споживною, рухомою категорі-

єю, наділеною індивідуально визначеними ознаками речі, і за певних умов може приносити її володільцю дохід.

За видами цивільно-правових відносин, до яких належить той чи інший вид інформації, інформацію запропоновано класифікувати на такі типи: 1) інформацію, яка є самостійним особливим об'єктом цивільних прав (відомості та інші види інформації, що не належать до двох інших типів); 2) інформацію як об'єкт виключних прав інтелектуальної власності (твори); 3) інформацію як об'єкт особистих немайнових прав (особисте немайнове благо) [10, с. 214].

Інформація може бути відомою, новою (сформованою, виведеною, згрупованою, виокремленою тощо) та новою творчою (створеною) інформацією [9, с. 133].

Кожний об'єкт цивільних прав має власності задовольняти ті чи інші потреби учасників цивільних правовідносин. Характер таких потреб, як і способи їх задоволення, може бути різним та залежить від конкретного різновиду інформації і її правового режиму.

У ст. 10 Закону України «Про інформацію» за змістом інформація поділяється на такі види:

- інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру – систематизовані, документовані, публічно оголошені або іншим чином поширені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище;
- інформація про стан довкілля, або екологічна інформація – відомості про стан складників довкілля та його компоненти, у тому числі генетично модифіковані організми, і взаємодію між цими складниками; фактори, що впливають або можуть впливати на складові частини довкілля; стан здоров'я й безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури та споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складників довкілля;

- інформація про товар (роботу, послугу) – відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги);

- науково-технічна інформація – будь-які відомості та/або дані про вітчизняні й зарубіжні досягнення науки, техніки та виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої й громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді;

– податкова інформація – сукупність відомостей і даних, що створені чи отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України;

– правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику тощо;

– статистична інформація – документована інформація, яка дає кількісну характеристику масових явищ і процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства;

– соціологічна інформація – будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо.

Через особливості видів інформації як об'єкта правовідносин правовий режим кожного виду інформації регламентується окремим законом.

Наведений перелік не є вичерпним. Так, Р.О. Стефанчук пропонує виділити новий вид інформації – особисту інформацію, розуміючи під правом особи на особисту інформацію можливість фізичної особи вимагати надання їй у доступній формі повної, достовірної та своєчасної інформації про саму фізичну особу, її особисті немайнові блага й стан, її особисті немайнові права та порядок їх здійснення й захисту, іншу інформацію про предмети, факти, події, явища та процеси в тому обсязі, у якому вона створює загрозу для особистої безпеки фізичної особи, а також можливість використовувати вказану інформацію задля задоволення власних інтересів і потреб [18, с. 471–473].

Серед видів правової інформації можна виокремити судову, слідчу, пенітенціарну та інші види інформації, які містять відомості про кількість порушених кримінальних справ за окремими категоріями правопорушень, кількість цивільних справ (позовного, окремого й наказного провадження) за окремими категоріями справ тощо.

Не всі види інформації є об'єктами будь-яких правових зв'язків і мають властивості об'єкта цивільних прав. Загальнодоступна за своїм характером інформація, для якої характерна така ознака, як спільність для всіх, не виступає як об'єкт цивільних прав.

За порядком доступу до інформації вона поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом, можливість набуття якої обмежується в інтересах осіб чи суспільства, а її розголошення може завдати шкоди цим

суб'єктам. У законодавстві встановлена презумпція відкритості інформації, оскільки будь-яка інформація є відкритою, окрім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Встановлення балансу між публічними й приватними інтересами залежить від мети запровадження обмежень і її легітимності, а також від пропорційності здійснених обмежень та мети [12, с. 70]. Так, до інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості: про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися чи можуть статися і загрожують безпеці людей; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, у тому числі харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти й культури населення тощо.

Закон України «Про державну таємницю» залежно від ступеня секретності та важливості («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно») визначає ступінь обмеження доступу до таємної інформації та рівень її охорони державою [2]. Таємна інформація не відповідає ознакам публічності, оскільки вилучена з вільного цивільного обороту, що унеможливує її розгляд як об'єкта цивільних прав.

Забезпечення інформаційної безпеки вирішується не лише виявленням, оцінкою та попередженням загроз інформаційним системам і ресурсам, захистом прав юридичних і фізичних осіб на інтелектуальну власність, збирання, накопичення та використання інформації, а й захистом державної, службової, комерційної, особистої та інших типів таємниці [11, с. 31].

Щодо інформації з обмеженим доступом у чинному законодавстві знайшли закріплення поняття «таємна інформація», «конфіденційна інформація», «оперативна інформація», «комерційна таємниця», «службова», «банківська», «адвокатська», «нотаріальна», «слідства» «лікарська», «усиновлення», «сповіді» тощо, зміст яких не завжди узгоджується з іншими актами цивільного законодавства.

Так, до конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата й місце народження. Проте надзвичайно велика кількість випадків, коли фізична особа змушена надавати інформа-

цію про себе, зводить нанівець саме поняття «конфіденційність».

Основними ознаками таємниці є властивість інформації, режим обмеженого доступу до неї третіх осіб, належність тій чи іншій особі, а також те, що її розголошення може завдати матеріальної чи моральної шкоди [20, с. 316].

Зазвичай за погодженням з особою інформація може втрачати статус таємниці. Так, під адвокатською таємницею розуміється будь-яка інформація, що стала відома адвокату про клієнта, а також питання, з яких клієнт звертався, зміст порад, консультацій, роз'яснень, складені документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи й відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Проте інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта або в разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю (у межах, необхідних для захисту його прав та інтересів).

У полі зору цивілістів сьогоденні перебувають комерційна таємниця як об'єкт та права на неї [16 с. 379]. Так, суб'єктивне право на комерційну таємницю виникає на основі юридичного складу: правомірності володіння особою інформацією з правом встановлювати режим доступу до неї, наявності в інформації ознак конфіденційності та комерційної цінності, прийняття адекватних заходів щодо збереження конфіденційності інформації. Відсутність хоча б однієї із цих ознак вказує на неможливість правової охорони інформації як комерційної таємниці, а втрата хоча б однієї з них тягне припинення цієї охорони [4, с. 503]. Якщо в результаті неправомірних дій інформація стала відомою невизначеному колу осіб, вона втрачає статус комерційної інформації [15, с. 337–338].

Загальними ознаками оборотоздатності об'єкта вважаються корисність, тобто здатність задовольняти потреби суб'єкта (споживчу вартість, цінність), доступність до володіння, визначеність (відособленість), об'єктивованість, від'ємність від суб'єкта та здатність бути наданим однією особою іншій, здатність бути оціненим у грошах [17, с. 137].

Є.В. Петров у дисертаційному дослідженні визнає інформацію самостійний об'єктом цивільного права, якщо вона: «а) має товарну форму та комерційну цінність; б) може переходити в порядку правонаступництва; в) не вилучена із цивільного обігу (державна таємниця, службова тощо); г) не є невід'ємною від суб'єктів цивільного права; г) якщо її неправомірним поширенням завдано шкоди суб'єкту цивільного права» [14, с. 16].

Звичайно, окремі види інформації, наприклад комерційна (щодо ринків збуту, сировини, споживачів тощо), можуть мати вартісну оцінку. Проте відсутність грошової оцінки інформації як такої не заважає виступати їй як об'єкт цивільних прав, особливо в особистих немайнових правовідносинах, коли йдеться про порушення абсолютних прав учасників цивільних правовідносин.

Особливості інформації як об'єкта цивільних прав є такими:

1) інформація є благом нематеріальним і не зводиться до нематеріального носія. Інформація може як пережити свого нематеріального носія та залишитись у пам'яті людей, так і, навпаки, втратити значення до моменту знищення носія або втратити свою цінність;

2) інформація є неспоживним благом, не підлягає фізичному зносу, проте підлягає моральному старінню;

3) інформація характеризується поширюваністю (підлягає необмеженому тиражуванню);

4) інформація має різноманітні форми відокремленості від носія інформації. Фіксація може відбуватись у різних формах: письмовій, візуальній, акустичній тощо. Зміст не залежить від форми фіксації та способу пред'явлення;

5) обмеженість доступу до інформації (відкриті інформресурси, з обмеженим доступом та ресурси, доступ до яких заборонено обмежувати) [21, с. 237].

Варто погодитись із твердженням, що однією з важливих ознак інформації є можливість оборотоздатності, тобто можливість надання прав на інформацію іншим особам на підставі цивільно-правових договірних зобов'язань [6, с. 61].

Інформація в цивільному обороті виступає насамперед як особливий об'єкт договірних відносин, пов'язаних із її збиранням, пошуком, зберіганням, переробкою та використанням [19, с. 71].

Інформація може існувати на момент виникнення правових зв'язків між суб'єктами або з'явитись у період їх існування чи як наслідок їх виникнення.

Зазначимо водночас, що якщо форма фіксації не впливає на зміст інформації, то саме форма фіксації (письмова, відео, аудіо, усна) може впливати на визнання її достовірною або на сам факт її поширення чи розголошення з настанням відповідних правових наслідків, а сама інформація в цьому разі набуває речових ознак.

Висновки

Таким чином, інформація як об'єкт цивільних правовідносин являє собою немайнове

благо, яке існує в об'єктивній формі у вигляді відомостей про суб'єкта цивільних правовідносин, його діяльність і пов'язані з ним процеси або відображає характеристику й властивості певного об'єкта. За своєю правовою природою інформація є подільною, споживною, рухомою категорією, наділеною індивідуально визначеними ознаками речі, і за певних умов може приносити її володільцю дохід.

Інформація в уречевленій формі (на папері, перфокарті, магнітній стрічці, електронному носії, електромагнітні поля, звукові хвилі тощо) може виступати об'єктом цивільно-правових договорів щодо передачі у власність (купівлі-продажу, міни, дарування), щодо передачі в тимчасове користування (найму, позики), на надання послуг, виконання робіт, а також успадковуватись, виступати як внесок у статут господарського товариства, як самостійний об'єкт захисту порушеного права. Форма фіксації інформації впливає на її оцінку як достовірної, а зафіксована інформація набуває своєрідних речових ознак і виступає як індивідуально визначена, подільна, споживна річ, яка за певних умов може приносити дохід. Загальнодоступна за своїм характером інформація («спільна для всіх») не виступає як об'єкт цивільних прав, оскільки відсутній сенс у необхідності забезпечення доступу до неї.

Інформація може виступати як самостійним об'єктом цивільних правовідносин (якщо вона, як правило, задокументована в будь-якій формі), так і акцесорним (у правовідносинах, де неправомірне розголошення інформації спричинило протиправне заподіяння моральної шкоди законним правам та інтересам особи).

Інформація з огляду на її поширеність посідає особливе місце в системі цивільних прав. Правовий режим окремих видів інформації визначається спеціальними актами цивільного законодавства, які враховують її особливість та визначають співвідношення публічних і приватних інтересів під час її пошуку, збирання, зберігання, переробки, поширення й використання в різних сферах суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності»: Закон України від 3 березня 1998 р. № 154/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – Ст. 229.
2. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
3. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Ре-

жим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

4. Інтелектуальне право України / за заг. ред. О.С. Яворської. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – 608 с.

5. Козинець А.О. Інформація як об'єкт цивільних прав: концепція, методологія, правова природа / А.О. Козинець // Право України. – 2015. – № 1. – С. 107–115.

6. Козинець А.О. Інформація як об'єкт цивільно-правової охорони / А.О. Козинець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – Вип. 39. – Т. 1. – С. 58–61.

7. Кохановська О.В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав / О.В. Кохановська // Актуальні проблеми приватного права: збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Н.С. Кузнецової / відп. ред.: Р.А. Майданник та О.В. Кохановська. – К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. – С. 247–271.

8. Кохановська О.В. Регулювання немайнових відносин у Цивільному кодексі України: десятирічний досвід / О.В. Кохановська // Право України. – 2009. – № 2. – С. 57–69.

9. Кохановська О.В. Творчість, інтелектуальна творча діяльність, інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності: співвідношення / О.В. Кохановська // Сучасні проблеми приватного права: збірник наукових праць, присвячених 80-й річниці з дня народження Я.М. Шевченко / відп. ред.: Н.С. Кузнецова, Р.О. Стефанчук. – К.: ВГО «Асоціація цивілістів України»; Друкарня «Рута», 2012. – С. 131–142.

10. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: [монографія] / О.В. Кохановська. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2006. – 463 с.

11. Кузьменко Б.В. Типи сучасного особливо небезпечного (шкідливого) програмного забезпечення: правові та технічні аспекти / Б.В. Кузьменко, Ю.О. Заїка // Юридична наука. – 2013. – № 7. – С. 29–35.

12. Майданник Р.А. Розвиток приватного права України: [монографія] / Р.А. Майданник. – К.: Алерта, 2016. – 226 с.

13. Право інтелектуальної власності: науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. МIRONENKO, В.О. ЖАРОВА. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 432 с.

14. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Є.В. Петров; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 20 с.

15. Право інтелектуальної власності: науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України / за заг. ред. М.В. Паладія, Н.М. МIRONENKO, В.О. ЖАРОВА. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 432 с.

16. Правова доктрина України: в 5 т. / [Н.С. Кузнецова, С.О. Харитонов, Р.А. Майданник та ін.]; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – Х.: Право, 2013–2013. – Т. 3: Доктрина приватного права. – 2013. – 760 с.

17. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів: [монографія] / С.О. Сліпченко. – Х.: Діса плюс, 2013. – 552 с.

18. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): [моно-

графія] / Р.О. Стефанчук ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. – 626 с.

19. Українське цивільне право : [навч. посібник] / за ред. Ю.О. Заїки. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : ЦУЛ, 2014. – 356 с.

20. Федюк Л.В. Особисті немайнові права юридичних осіб : [монографія] / Л.В. Федюк. – Івано-

Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – 500 с.

21. Цивільне право України. Загальна частина : [підручник] / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. – 3 вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 976 с.

22. Шимон С.І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : [монографія] / С.І. Шимон. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 664 с.

В статье исследуются вопросы особенности информации как объекта гражданских прав, правовая природа и характерные признаки информации. Также рассматриваются разновидности информации, особенности установления правового режима информации, место информации в системе объектов гражданских прав.

Ключевые слова: объекты гражданских прав, информация как объект гражданских прав, фиксация информации, виды информации, информация с ограниченным доступом, место информации в системе объектов гражданских прав.

The article examines the issues particular information as an object of civil rights, legal nature and the characteristics of the information. It also discusses the types of information, especially the establishment of a legal regime of information, place the information in the system of civil rights objects.

Key words: objects of civil rights, information as object of civil rights, fixing of information, types of information, information with the limited access, place of information is in the system of civil rights.